

УДК 811.111+81'42

**ЛІНГВІСТИЧНІ ВТІЛЕННЯ СХІДНИХ МОТИВІВ У
ЛІТЕРАТУРНОМУ ДІАЛОЗІ ПОВІСТІ А.С. БАЙЕТТ «ДЖИН У
ПЛЯШЦІ ЗІ СКЛА «СОЛОВ'ІНЕ ОКО»**

Стаття присвячена вивченню проблеми втілення та функціонування східних мотивів в літературному діалозі повісті британської письменниці-фольклористки А.С. Байетт. Особлива увага приділена вивченню впливу східних казкових традицій на сучасний англомовний твір малого епічного жанру.

В статті проведено аналіз критичних видань, які присвячені творчості британської письменниці в контексті постмодерністської прози Великобританії, з врахуванням ключових тем та проблем творчості А.С. Байетт. Визначено літературний жанр твору, продемонстрована оповідна техніка, яку використовує Байетт для побудови повісті. Представлена сюжетна орієнтація твору, розкрито зміст казкової стильової манери, виділено різновиди монтажних побудов та визначено їх мотивацію в ідейно-змістовій частині дискурсу. Окрім того, описані полістилістичність та інтертекстуальність поетики жанру повісті А.С. Байетт.

Детальний аналіз дискурсу та прийомів створення наративного тексту А.С. Байетт дозволив виділити ряд орієнтальних мотивів, які письменниця використовує в оповіданнях збірки «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око», серед них щільне місце займають предметні мотиви, які реалізується на рівні зображально-виражальних засобів.

Ключові слова: *постмодернізм, інтертекстуальність, метафоризація, мотив.*

Постановка проблеми. Кінець XVIII - початок XIX століття ознаменувався «східним бумом» в європейській культурі, в результаті якого «східний стиль, що виражає східний світогляд, «душу Сходу», з багатьох причин став відігравати надзвичайно важливу роль [4, с. 10]. Про це свідчить те, що протягом останніх років багато європейських авторів звернулися до використання східної тематики та образності при написанні своїх творів.

Східна традиція дає про себе знати не тільки у творчості письменників, предки яких були іммігрантами з різних держав Сходу, але і власне європейських авторів, до числа яких належить і А.С. Байетт.

Повість «Джин у плящі зі скла «Солов'їне око» А.С. Байетт представляє інтерес для дослідження орієнтальних мотивів в західній літературі. Твір, який включено до збірки під тією ж назвою («The Djinn in the Nightingale's Eye», 1994), ґрунтується на мотивах чарівних народних казок східного фольклору (в першу чергу, казок циклу «Тисячі і однієї ночі»). Він зберігає структуру чарівної казки, створює замкнутий чарівний світ зі своїм часом. Цей твір написаний описовою мовою, поетичним стилем, з'являються символи, художні прийоми, ремінісценції, що не властиві жанру народної казки. Авторське ставлення до традиційних схем проявляється в іронічному тоні, підкреслюється стилізація казкової форми для спостереження над характером людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що масштабні монографічні дослідження творчості А.С. Байетт на даний момент проводилися лише в зарубіжному літературознавстві (С. Уолхед, А. Альфер, Ф. Александер, Дж. Кемпбелл, К. Келі, Р. Тодд, О. Кеньон). У вітчизняному літературознавстві про творчість А.С. Байетт досі виходили лише статті і тези в колективних збірниках. Серед досліджень, присвячених творчості А.С. Байетт, можна відзначити роботи Е.М. Циглер, Я.Ю. Муратової, Н.А. Соловйової, Л.П. Ржанської, Ю. Виноградової, Н.А. Евграфової, В.Е. Лівшиц, Н.Б. Хараг, в яких розкриваються особливості світобачення та поетичної свідомості письменниці.

Зауважимо, що зусилля літературознавців досі були сконцентровані на вивченні жанру роману, що пояснюється як самотутністю творчої манери А.С.

Байетт (на стику різних напрямків), так і тим фактом, що її романи відображають основні процеси англійської літератури сучасного періоду (інтелектуальність, інтерес до історії і т.д.). Крім того, більшість робіт починаючи з 60-х рр., які представлені у творчості письменниці, присвячені жанру роману, до жанру розповіді ж вона звертається лише в кінці 80-х. Такий рух творчих уподобань – від великої жанрової форми до малої - є нечастим явищем і характеризує особливість світогляду письменниці. Різні аспекти поетики жанру її розповідей досліджувалися в статтях Дж. Кемпбелл, К. Месьюд, В.С. Дарененкової і Н.С. Бочкарьової, Є. Торгашової, Я. Муратової.

Метою статті є вивчення проблеми реалізації та функціонування східних мотивів в літературному діалозі повісті британської письменниці-фольклористки А.С. Байетт.

Досягнення мети передбачає вирішення низки конкретних **завдань**, а саме: 1) проаналізувати інтертекстуальний та полістилістичний простір твору А.С. Байетт; описати оповідну техніку та сюжетну орієнтацію твору; визначити літературний жанр збірки; 2) виділити різновиди монтажних побудов в поетиці жанру оповідання «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око»; 3) дослідити повість «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око» в рамках східної традиції та тематики, визначити основні орієнтальні мотиви у художній моделі світу британської письменниці; 4) визначити стильові домінанти в жіночій прозі А.С. Байетт та навести особливості, які характеризують стильову манеру її письма в збірці феміністичних казок «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око» зокрема; 5) розкрити центральну проблему повісті «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око»;

Виклад основного матеріалу дослідження. Збірка оповідань А.С. Байетт «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око» репрезентує нову жанрову форму - літературну казку епохи постмодернізму, що являє собою колаж з низки казкових мотивів східного та західного фольклору. Постмодернізм визначається як світоглядно-мистецький напрям, провідними рисами якого є культ незалежної особистості; потяг до архаїки, міфу і колективного позасвідомого; прагнення до поєднання істини (часом полярно протилежної)

багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій; зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (у художній стиль нерідко вплітаються науковий, публіцистичний, діловий та ін. стилі) [1, с. 310]; суміш багатьох традиційних жанрових різновидів; інтертекстуальні зв'язки на сюжетно-композиційному, образному й мовному рівнях; іронічність і пародійність [6, с. 65].

Жанр, який обирає письменниця – «чарівна історія», що об'єднала в собі східні форми зі східними та західними казками. Серед перших провідне місце займають арабські казки циклу «Тисячі і однієї ночі», останні ж представлені працями Дж. Мільтона «Втрачений рай», Дж. Чосера «Кентерберійські оповідання», У.Шекспіра «Зимова казка», С. Колріджа «Поема про старого моряка», епосом про Гільгамеша, древнім міфом про давньогрецьку богиню Кібелу та оповіданнях, що засновані на традиціях європейських казок збірок Шарля Перро і братів Грімм.

Вибір східних мотивів із циклу казок «Тисячі і однієї ночі» не є випадковим у повісті Байетт. Посилання на розповіді Шехерезади, яка рятує себе та інших молодих жінок від смерті за допомогою казок, відповідає цілям та задуму авторки. Тим не менш, на відміну від оригіналу, ці казки арабських ночей не рятують жінок від смерті, а лише досліджують долі жінок третього світу у їх зв'язку зі смертю [1, с. 244].

Як показує матеріал дослідження, основними темами, які цікавлять Байетт, є творчість, соціальні зв'язки і неосяжний світ людської психіки. Саме жанр оповіді дає можливість письменниці створювати нескінченне варіювання і завжди нові акценти в розробці даної тематичної тріади [3, с. 243].

«Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око» - розповідь про процес створення історій, де реальність і казка, історія і література, факти і вигадка складно переплітаються. Головний персонаж твору, професор наратології Джилліан Перхольт, розмірковує про роль казок і міфів у літературі та житті.

Предметом більш детального аналізу стала стильова манера А.С. Байетт. Ми встановили, що письменниця використовує ряд стильових домінант, які

відображають її тенденцію до «філософізації» жанру оповідання. «Джин у пляшці зі скла «Солов'їне око» характеризується переважанням позасюжетних елементів в сюжетній орієнтації твору, яка являє собою рамку із сюжетних вставок, що певним чином «вписані» в основний сюжет. Сюжет в даному тексті має підпорядковане, факультативне значення по відношенню до позасюжетного елементу.

А.С. Байетт використовує монтажну композиційну побудову оповідань, де виокремлюються: а) Вставні елементи (вставні розповіді, розгорнуті описи, введення авторитетної «чужої» точки зору); б) Ретроспекція і темпоральна фрагментарність - активне експериментування автора з художнім часом, що сприяє ретардації сюжетного розвитку; в) Монтаж різностильових фрагментів (імітація різних технік оповіді), що є свідченням схильності Антонії Байетт до створення «полістилістичних текстів» у різних жанрах [8, с. 16].

3. ще однією стильовою своєрідністю жанрової моделі оповідання є «метафоризація». Так А.С. Байетт відводить чільне місце метафорі і сприймає її не тільки в літературному, але і у філософському контексті: «Наша думка і пам'ять в якійсь мірі є метафора. З іншого боку, будь-яка метафора в якійсь мірі - лише фрагментарне відображення світу, оформлена точка зору. Наче якщо б ми дивилися в телескоп або мікроскоп на те, що думаємо. Метафора дає можливість придивитися, дізнатися, відкрити завісу таємниці над нашими потаємними думками» [2, с. 250].

В оповіданні зустрічається ряд метафоричних образів, які можуть бути охарактеризовані як «наскрізні» (образи скла і дзеркала, жіночого тіла, килиму та нитки і т.д.).

Вплив східної літератури і культури стає помітним при першому ж наближенні до тексту. Центральна подія сюжету розпочинається під час візиту головною героїнею, англійським вченим-фольклористом Джилліан Перхольт, конференції в Туреччині, де вона випадково отримує владу над реально існуючим джином. У вільний час вона відвідує різні міста цієї країни: Анкару, Ефес, Ізмір, Стамбул, де цікавиться, в першу чергу, предметами культурної

спадщини інших народів. В уста різних персонажів вкладено шумеро-вавилонські міфи, сюжети «Тисячі і однієї ночі» і суфійських притч. Тим самим створюється певний культурний контекст, в поле якого потрапляє героїня. Ця подорож в прямому і переносному сенсі: світ загадкового Сходу очима європейця. Мотив, давно відкритий літературою, в повісті А.С. Байетт ускладнений тим, що сприймаюча свідомість належить жінці (гендерно-рольове питання періодично виникає в контексті твору) [5, с. 51].

У тексті оповідання нами були виявлені національно-культурні реалії країн Сходу. Аналіз функціональних особливостей показав, що слова-реалії у художньому просторі тексту відтворюють етнографічні особливості мовної картини Сходу, створюють часовий та місцевий колорит, зображають соціокультурні особливості східної мовної картини світу.

Детальний аналіз дискурсу та прийомів створення наративного тексту А. С. Байетт дозволив нам виділити ряд орієнтальних мотивів, які письменниця використовує в своєму оповіданні, серед них щільне місце займають предметні мотиви, які реалізується на рівні зображально-виражальних засобів, а саме через символіку гобелена (a tapestry), нитки (a thread), килима (a carpet, a rug), а також ткацького верстата (a loom). Необхідно відзначити, що група символів з семантикою «ткацтво», співвідносного з процесом оповіді, є авторською. Традиційно **мотив нитки** уособлює, як правило, лінію людської долі, згадати хоча б давньогрецький міф про трьох Мойр, які прядуть нитку життя, відміряють людям її тривалість і обрізають її [7, с. 370]. А.С. Байетт вкладає свій зміст в сукупність символів зі значенням **мотиву ткацтва**: створення гобелена, килима, за допомогою звичайних ниток є реалізація процесу оповіді, акт створення ілюзорності реальності.

Як було виявлено при аналізі мовного матеріалу, поміж інших предметних мотивів в наративному просторі повісті виокремлюється **мотив скла**. В концептуальній моделі повісті даний мотив асоціюється з відчуттям ув'язнення та несвободи, зокрема жінки. Символ скляної труни, коробки або

ящика уособлює для Джилліан Перхольт обмеження, фактичні чи оповідні, які накладені на жінок чоловіками.

Одночасно, протагоніст повісті знаходиться під магією скла, її приваблює парадоксальність його природи. Скло постає матеріалізованою метафорою, «чарівним засобом, який дозволяє побачити суть предмета і, який є цим предметом одночасно» [9].

Серед мотивів виділених у нашому дослідженні досить цікавим є **мотив покірної дружини** на Заході відомий як мотив Гризельди (названий на честь героїні Кентерберійських оповідань Джефрі Чосера). Образ Гризельди формується у вигляді ідеальної дружини, яка покірливо терпить випробування, нав'язані їй чоловіком. Так само сприймає її і Джилліан Перхольт, коли виступає на конференції з доповіддю, що присвячена саме цій героїні. За іронією долі історія Гризельди перегукується з теперішніми обставинами її власного життя, її так само як в казці про Гризельду, чоловік залишає заради молодшої коханки. Тим не менш, реакція Джилліан на таку зраду радикально відрізняється від реакції Гризельди. Джилліан сприймає з відчуттям полегшення та спокою, звільнення її «замкненої енергії». Звільнившись від ланцюгів шлюбу та народження дітей, вона порівнює себе з «в'язнем, який щойно звільнився від кайданів; газом, який був стриманий в пляшці, і нарешті знайшов вихід із неї» [9].

Мотив лабіринту. Для Джилліан своєрідним лабіринтом є сюжет оповідання про Гризельду, який вона підсвідомо повторює, проте коли її життєві та творчі горизонти розширюються, вона знаходять нові шляхи з лабіринту, який нав'язує їй Доля.

Нами було встановлено, що в авторській модальності повісті центральне місце займає **мотив жіночого тіла**. Джилліан бачить свою долю через сприйняття власного зовнішнього вигляду: тіло наче лакмусовий папірець, що вказує на зміни в її житті, яке тепер, як вона бачить, позбавлене власної історії і наближається до кінця. Коли ж Джилліан зустрічає Джина, її першим бажанням є повернення молодості, що, на її думку, зробить її щасливою та відновить

самооцінку [9].

Висновки дослідження. Підсумовуючи результати проведеного нами дослідження, зазначаємо, що оповідання А.С. Байетт «The Djinn in the Nightingale's Eye» є прикладом інтертекстуального художнього дискурсу у формі колажу, що складається з казкових мотивів східного фольклору. Твір написаний описовою мовою, поетичним стилем, з'являються символи, художні прийоми, ремінісценції, що не властиві жанру народної казки. Авторське ставлення до традиційних схем проявляється в іронічному тоні, підкреслюється стилізація казкової форми для спостереження над характерами людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анастасьев Н.А. У слов долгое эхо (к спорам о постмодернизме) / Н.А. Анастасьев // Сквозь шесть столетий. Метаморфозы литературного сознания: Сб. в честь 75-летия Л.Г. Андреева. – М.: Диалог, МГУ, 1997. – С. 307-329.
2. Байетт А.С. Два ссе // Иностранная литература, 2006. – №1. – С. 242-255.
3. Дроздовский Д. «Больше всего я люблю писать о книгах, которые пока еще не поняла до конца» / Интервью с А.С. Байетт / Д. Дроздовский // Иностран. лит. 2006. – №12. – С. 238-243.
4. Ибрагимова Е.Д. К вопросу об истории и содержании понятия «ориентализм» / Е.Д. Ибрагимова // Аспирант, или Молодое поколение ученых о...: Научно-практический альманах аспирантского сообщества ОГПУ, Оренбург, Издательство ОГПУ, 2006. – С. 6-11.
5. Конькова М. Н. Проблема повествования в сборнике рассказов А. Байетт «Джинн в бутылке из стекла «соловьиный глаз» [Текст] / М. Н. Конькова // Гуманитарные исследования. Журнал фундаментальных и прикладных исследований. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – № 4 (32). – С. 165-169.
6. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма / Н.Б. Маньковская. –СПб.: Алтейя, 2000. – 347 с.

7. Трессидер, Дж. Словарь символов [Текст] / Дж. Трессидер. – М., 1999. – 448 с.
8. Byatt A.S. On histories and stories: Selected essays / A.S. Byatt. London: Chatto & Windus, 2000. – 196 p.
9. Byatt A.S. The Djinn in the Nightingale's Eye: Five Fairy Stories. – New York: Vintage Books, 1994. – 274 p.

Брик М. Лингвистические воплощения ориентальных мотивов в литературном диалоге повести А.С. Байетт «Джин в бутылке из стекла «Соловиный глаз»

Статья посвящена изучению проблемы воплощения и функционирования восточных мотивов в литературном диалоге повести британской писательницы-фольклористки А.С. Байетт. Особое внимание уделено изучению влияния восточных сказочных традиций на современные англоязычные произведения малого эпического жанра. В статье проведен анализ критических изданий, посвященных творчеству британской писательницы в контексте постмодернистской прозы Великобритании, с учетом ключевых тем и проблем творчества А.С. Байетт. Определен литературный жанр произведения, продемонстрирована повествовательная техника, которую использует Байетт для построения повести. Представленная сюжетная ориентация произведения, раскрыто содержание сказочной стилизованной манеры, выделены разновидности монтажных построений и определена их мотивация в идейно-содержательной части дискурса. Кроме того, описаны полистилистика и интертекстуальность поэтики жанра повести А.С. Байетт. Детальный анализ дискурса и приемов создания повествовательного текста А. Байетт позволил выделить ряд ориентальных мотивов, которые Байетт использует в рассказе «Джин в бутылке из стекла «Соловиный глаз», среди них плотное место занимают предметные мотивы, которые реализуются на уровне изобразительно выразительных средств.

Ключевые слова: постмодернизм, интертекстуальность, метафоризация, мотив.

Bryk M. Linguistic implementation of oriental motifs in A.S. Byatt's story «The Djinn in the Nightingale's eye»

The article deals with the analysis of the implementation and the functioning of oriental motifs in the literary dialogue of the novel written by contemporary British writer A.S. Byatt. Particular attention is paid to the influence of oriental traditions on modern English literature. The article analyzes the critical essays which focus on works of British writer in the context of postmodern prose, taking into account the key themes of her prose. We defined the genre of the work, demonstrated the narrative technique used by A.S. Bayett in her story and revealed the writer's reliance on extensive use of symbolism and allusion to classical myths and fairy tales. A.S. Byatt uses a number of stylistic landmarks which reflect her tendency to «philosophisation» of the genre of short story. The detailed analysis of the discourse and the methods of creating of the narrative text allowed us to identify a number of oriental motifs which are used in A.S. Byatt's story «The Djinn in the Nightingale's eye», which are realized at the level of figurative-expressive means.

Key words: postmodernism, intertextuality, narratology, metaphor, motif.